

THE INFLUENCE OF CULTURAL ELEMENTS ON SCHOOL AGGRESSIVE BEHAVIOR

Nora Alice Gyorbiri

PhD Student, "Babeş-Bolyai" University of Cluj-Napoca

Abstract: In investigating the structure of aggressive behavior in student groups we started from the assumption that cultural factors of a psychosocial nature plays an important role both in the way of manifestation of aggressive behavior in the groups of pupils and in the perception of this phenomenon among the parents and teachers.

To verify this hypothesis, we used the Hofstede's cultural model, the power distance dimension. The study was realized through qualitative investigative means, based on the secondary analysis of some interviewing texts conducted in various projects on school aggressiveness in various socio-cultural environments over a period of 10 years.

Keywords: School aggression, Cultural model. Self-image, Obedience. Power distance

Introducere

Agresivitatea din școli constituie una din temele centrale, zise la modă în domeniul pedagogiei, dar și a psihologiei, sociologiei etc. Explozia acestei teme la scară mondială se explică în diverse moduri, în care pe lângă factorii psihologici și pedagogici sunt prezente și fenomenele sociologice și de comunicație de masă. Se poate spune, că în zilele noastre fenomenul agresivității din școli a devenit mult mai vizibil, dar în același timp nu și mai transparent, cel puțin în societatea noastră.

Prin această lipsă de transparență înțeleg faptul, că semnificația, respectiv formele multiple de manifestare ale acestui fenomen nu sunt nici pe departe cunoscute, nici de actorii vieții școlare, nici de publicul larg.

În această lucrare aș dori să arăt că pe lângă formele de agresivitate, care apar în forme evidente, în comportamentul elevilor există și anumite forme de agresivitate ascunse care nu par să fie șocante la prima vedere, dar prin urmări pot afecta profund evoluția personalității elevilor, ducând până la consecințe foarte severe. De observat că nici părinții, nici cadrele didactice nu sunt pregătite îndeajuns să rezolve aceste cazuri, de multe ori consilierii școlari nu sunt informați la timp pentru a putea să intervină și în multe cazuri elevii rămân singuri cu problemele lor, iar de aici începând deznodământul este imprevizibil.

Problematica agresivității școlare capătă în condițiile actuale o amploare mare, se poate presupune că această creștere a fenomenului se datorează și faptului că în multe familii părinții fiind plecați la muncă în străinătate, copii nu beneficiază de atenție satisfăcătoare din partea bunicii sau a rudelor, vecinilor. În acest fel ei pot să devină foarte ușor victimele agresiunii celorlalți, sau pot dovedi comportamente agresive împotriva colegilor de clasă, profesorilor, etc. În astfel de situații comportamentul agresiv poate deveni normă de conduită, ceva de apreciat și invidiat în cadrul colectivităților de referință, și acest fapt poate duce la consecințe nefaste.

Scopul acestei lucrări este de a oferi o eventuală explicație a amplitudinii acestui fenomen în România prin utilizarea unui model cultural care încearcă să exprime anumite trăsături tradiționale culturale a populației de naționalitate română, care după părerea mea,

poate influența în anumite situații pasivitatea cu care este tratată agresivitatea în școli, mai mult, lipsa de cunoaștere a acestui fenomen de către actorii educaționali, în comparație cu atitudinea manifestată în alte societăți, de exemplu în Ungaria.

Istoria comportamentului violent în școli

Violența în cadrul școlilor nu este un fenomen nou, însă recent, acest fenomen a devenit mult mai vizibil, trezind interesul specialiștilor și al opiniei publice. Se consideră că școala a fost întotdeauna asociată cu violența. Elias, N. (1978) scrie că era un fapt recunoscut că în Europa în școli domina brutalitatea care era tolerată și considerată a fi necesară pentru disciplinarea elevilor. Acest comportament fiind numit chiar „pedagogie neagră” se referea la acele metode pedagogice și disciplinare care erau considerate că asigură disciplina socială. Implementarea acestei pedagogii se realiza prin brutalitatea și agresivitatea dascălilor, fiind deseori acompaniat de agresivitatea elevilor, unii față de alți.

Din secolul 20 se crează o nouă viziune asupra copilăriei, care se asociază cu o nouă optică asupra metodei de educație a elevilor. Violența împotriva copilului devine intolerabilă în familie, școală și societate. Drepturile copiilor sunt garantate prin lege. Copilul este considerat a fi o persoană vulnerabilă, lipsită de apărare, și orice acte de violenți fizică sau psihică exercitate împotriva lui sunt astăzi pedepsibile. Legile și protecția socială actuală stabilesc și garantează drepturile familiei și a copilului precum și relația adult-copil, sferă care nu mai aparține în prezent doar vieții private.

În România regulamentul din anul 1758 stabilește obligația elevilor de a asculta de profesori și dreptul profesorilor de a pedepsi în sensul educării.

Noua concepție a copilăriei însoțește și noua concepție despre școală, prin faptul că școala, ca instituție care asigură socializarea și deschiderea spre lume, este menită să promoveze încrederea în sine și să asigure dezvoltarea personală a tuturor copiilor.

Definirea conceptelor

În raportul organizației mondiale a sănătății (OMS-2012) violența este definită ca „amenințarea sau folosirea intenționată a forței fizice sau a puterii contra propriei persoane, contra altuia sau contra unui grup sau a unei comunități, care poate avea ca rezultat un traumatism, deces, sau daune psihologice.”

Pentru fenomenul de agresivitate școlară în literatura de specialitate se folosește termenul de ”bullying” sub înțelesul de ”ofense repetate față de persoane mai slabe și lipsite de apărare”. (Nesdale, D și Scarlett, M. 2004, p.428). Aceste ofense înbarcă diverse forme, cuprinzând agresiune psihică, verbală și de relaționare. Bullying reprezintă o formă de abuz, în detrimentul stării de bine și dezvoltării sănătoase și armonioase a elevilor.

Autorii notează faptul că, agresivitatea poate fi totodată o formă simplă de neglijare sau se poate extinde la forme complexe de abuz fizic, emoțional și sexual. Totodată consideră că ”bullying-ul, reprezintă comportamentul sau atitudinea de „intimidare” în mod repetat și intenționat, ca modalitate de a câștiga puterea asupra altei persoane.

Este o certitudine faptul că interesul pentru agresivitatea școlară a apărut într-o formă evidentă în special după conferința pe această temă organizată la Utrecht (1998). Aici au fost elaborate o serie de programe și acțiuni naționale care țintesc prevenirea violenței școlare prin programe centrate pe o politică generală privind securitatea copiilor și a tinerilor. Documentele conferinței subliniază necesitatea precizării conceptuale, în vederea identificării formelor de violență în totalitatea lor.

Debarbieux E.(2017) oferă o definiție largă, în sensul că agresivitatea școlară reprezintă un comportament violent, intenționat, care are ca urmare un efect destructiv atât pe plan fizic, material cât și psihologic . Astfel ținta agresivității în această accepțiune este corpul persoanei, bunurile, proprietatea personală sau înegritatea psihică.

O diferențiere este introdusă între încălcarea normelor școlare și comportamentul agresiv.(Saska,G, 2009,).

Autorul consideră că încălcarea normelor școlare poate avea loc sub diverse forme, de exemplu, prin îmbrăcăminte, neatenențe la ore, tulburarea orelor de curs, mergând până la subminarea autorității profesorilor. De cele mai multe ori aceste comportamente nu se asociază cu daune fizice, psihice sau materiale. În caz contrar, se poate vorbi despre agresiune, violență. Autorul precizează că orice tip de agresiune, violență ,intră în categoria încălcării de norme școlare, însă nu orice tip de încălcare a normelor reprezintă agresiune.

Rigby, K. (2002)referitor la definirea conceptului de "bullying" susține că au existat o varietate de perspective în definirea acestui concept. Consideră că a existat o evoluție a modului în care bullyingul a fost conceptualizat trecând printr-o îmbunătățire continuă. În continuare, oferă o definiție precum: „bullyingul este o acțiune care implică o dorință de a face rău cuiva, asociată cu acțiuni de rănire, un dezechilibru de putere, repetiție, o utilizare nedreaptă a puterii, asociată cu un sentiment de satisfacție evidentă din partea agresorului și un sentiment de a fi asuprit în cazul victimei.” Ken Rigby consideră că efectele agresiunii sunt destul de severe, subliniind faptul că persoanele care au suferit poziția de victimă sunt predispuși la pierderea stimei de sine, sentiment de tristețe, izolare.

Karl E. Dombach in opera citată prezintă conceptul de „mobbing” ca desemnând teroarea psihică exercitată de către un grup față de o persoană. Interesul deosebit față de acest fenomen apare în domeniul activității locurilor de muncă, dat fiind efectul negativ pe care-l exercită asupra randamentului. Din acest motiv apar diverse programe „anti mobbing”, activități de consiliere. Se atrage atenția asupra faptului că există o similitudine evidentă între grupuri din cadrul școlilor și colectivele de muncă din întreprinderi, instituții.

Autorul este de părere că dacă la locul de muncă teroarea psihică este un subiect care atrage atenția specialiștilor deja de câteva decenii, nu același lucru s-a întâmplat în cazul claselor de elevi, poate din motivul că aici „nu au fost evidente pierderile economice”, pe de altă parte, pe motiv că problemele școlare ”nu au fost tratate cu atâta seriozitate precum problemele adulților”.

Important este că în prezent, specialiștii cad de acor asupra faptului că, comportamentul „mobbing” este însușit în cadrul școlii, este experimentat în grupul de elevi, practicat, însușit și dus mai departe în viața adultă. Este evident că fenomenul de „mobbing” afectează viața adultă, blocând capacitatea persoanei de a se afirma ulterior.

Literatura de specialitate atrage atenția că asemenea efecte pot fi observabile și în cazul acelor persoane care de fapt nu au fost victime ale mobbingului dar au fost martorii la aceea teroare psihică pe care grupul l-a exercitat asupra unei persoane și resimte teama de a ajunge în situația de a fi victimă. Se precizează că, inclusiv copii de la vârsta grădiniței pot experimenta comportament agresiv față de cei neintegrați.

Prin „mobbing” (grup fără control) se înțelege excluderea, marginalizarea unei persoane de către membrii grupului, în cazul în care această situație durează o perioadă îndelungată. Se precizează că nu intră în această categorie conflictele între doi sau trei elevi, sau faptul că o clasă întregă de elevi își exercită mânia împotriva cuiva, care printr-un comportament neadecvat a produs o pierdere a simpatiei colectivității. Termenul de ”mobbing” este utilizat în cazul în care majoritatea colectivității exercită teroare psihică împotriva unui elev, sau împotriva unor elevi. Specialiștii consideră că practica terorii psihice nu atrage după sine nici un fel de regret din partea agresorilor. Se pare că

”mobbingul” este un comportament cotidian observabil oriunde și doar în cazuri izolate apar unele persoane pe care îi revoltă acest fenomen.

Specialiștii atrag atenția asupra unui fenomen observabil, care generează procesul de ”mobbing” și anume aceea, că în literatura umoristică apare deseori această temă, prezentarea comportamentului agresiv, în special cel psihic, cu valențe pozitive de umor. Acest lucru este observabil și pe ecrane în diverse spectacole, unde umorul de situație și caracter apare sub această formă, fără a se ajunge la conștizarea fenomenului de mobbing. Actorii, persoanele care inițiază acte de mobbing de cele mai multe ori nu acceptă responsabilitatea actelor comise fiind convinși că au acționat doar pentru a provoca atmosferă de umor sau distracție.

Prin urmare aceștia nu sunt conștinenți de gravitatea faptelor comise, de faptul că acest comportament pe care-l modelează pot provoca, datorită terorii psihice boli psihosomatice, mergând în cazuri extreme până la sinucidere. Această situație apare în mod tipic în cazul colectivităților școlare, colectivități la care copii nu participă în mod benevol și nu se aleg pe criterii de simpatie și ce este mai grav, că nu se pot desprinde cu ușurință din acest grup.

Autorii sus citați cad de acord asupra faptului că victimele agresiunii școlare au de suferit efecte pe termen lung care se pot concretiza în diverse boli psihice, dificultăți de relaționare, izolare, teamă, incapacitatea de a suporta critica altora, pierderea încrederii în sine, depresie.

Evaluarea factorilor de risc a comportamentul agresiv

Factori individuali

Este în unanimitate acceptată ideea că factorii care pot activa potentialul de comportament violent al elevilor includ caracteristici biologice, psihologice și sociale. Manifestările violenței pot apărea încă din copilărie, la vârste mici, fiind influențate în diferite grade de mediul familial, de grupul de apartenență sau de alți factori de natura socială și culturală.

Ca trăsături de personalitate apar predominante agresivitatea, impulsivitatea, lipsa sau insuficienta dezvoltare a autocontrolului, toleranța slabă la frustrație, preferință pentru violență, iar din istoria personală experiența victimizării. Rezultatele studiilor întreprinse (Băltățescu, S. 2010) prezintă faptul că cei ce utilizează violența ca mod de relaționare, în majoritate, nu sunt doar autori ai violenței ci și victime ale violenței altora. Autorii susțin că, din lotul elevilor violenți mai mult de jumătate au afirmat că au suferit o formă sau altă de victimizare. Conform datelor anchetei există o corelație semnificativă între a fi violent și a fi victimizat, (coeficient de corelație Pearson 0,7) Părerea autorilor este că acest fapt poate fi interpretat și în sensul că, în multe cazuri, adoptarea comportamentului violent poate fi o formă de apărare.

Factori de mediu socio-familiar

Majoritatea cercetărilor și a teoriilor explicative atât psihologice (dinamica structurării personalității) cât și sociologice consideră că factorii de mediu socio-familiar exercită cea mai mare influență asupra comportamentului violent din școală.

În categoria acestor factori Boston, Allyn și Bacon (1997) enumeră:

- climatul socio-afectiv din familie
- relațiile dintre părinți, modele de relaționare
- atitudinea păriților față de copil
- atitudinea copilului față de familie
- tipul familiei (organizată/dezorganizată prin divorț sau deces/reorganizată)
- condițiile economice ale familiei

- statutul ocupațional al părinților
- venitul familiei (apreciere generală)
- dimensiunea familiei (numărul de copii din familie)

Conform părerii specialiștilor, tipologia familiei oferă cadrul de socializare primară copilului, fiind totodată condiția unei bune adaptări și chiar a succesului școlar.(Stanciulescu,E 1997). Autoarea notează că, condițiile economice ale familiei afectează de asemenea comportamentul copiilor, în sensul că anumiți factori ca: sărăcia șomajul, ponderea mare a forței de muncă slab calificată se asociază cu o rată ridicată a fenomenului de violență în școală.

Factori de ordin cultural

Una dintre obiectivele studiului prezent este analiza impactului unor aspecte culturale asupra comportamentului actorilor implicați în fenomenul de agresiune școlară.

În acest sens, sunt utilizate unele concluzii ale studiilor realizate din perspectiva comparabilității datelor de cercetare în două țări Est-Europene, post totalitare, România, Ungaria.

Studiul a fost inițiat în cadrul Programului Transfrontalier Hu-Ro în anul 2011, fiind finanțat din fondurile Uniunii Europene- Fondul European de dezvoltare Regională, în cadrul parteneriatului dintre Universitatea Creștina Partium din Oradea și universitatea din Szarvas, Ungaria.

În acest sens s-a efectuat un studiu bazat pe analiza secundară a unor date de cercetare publicate pe site-urile oficiale ale Institutelor de cercetare afiliate ministerelor de resort pe problematica educațională în cele două țări.

Rezumatul acestui studiu a fost publicat în volumul conferinței de încheiere a programului.

În studiul comparativ s-a pornit de la următoarele ipoteze:

Dat fiind că România și Ungaria prezintă similitudini educaționale, raportarea la problematica agresivității școlare precum și formele de manifestare ale acesteia prezintă asemănări și trăsături comune.

O altă ipoteză a studiului a fost , că modalitatea generală de referire a populației la oficialitate, comportament ce se leagă de factori culturali (conform modelului cultural utilizat în studiu), influențează atitudinea, raportarea persoanelor la fenomenul agresivității școlare în special în relația profesor elev, părinți/profesor.

Pentru determinarea dimensiunii culturale am utilizat un singur model cultural, cel a psihosociologului danez Hofstede¹ referitor la distanța față de putere . Această dimensiune măsoară modalitatea în care oamenii unei anumite culturi acceptă statutul birocratic ca fiind de la sine înțeles și se supun autorităților. În accepțiunea curentă, această dimensiune măsoară gradul de obediență specifică diverselor culturi naționale.

Ca metode de cercetare am utilizat:

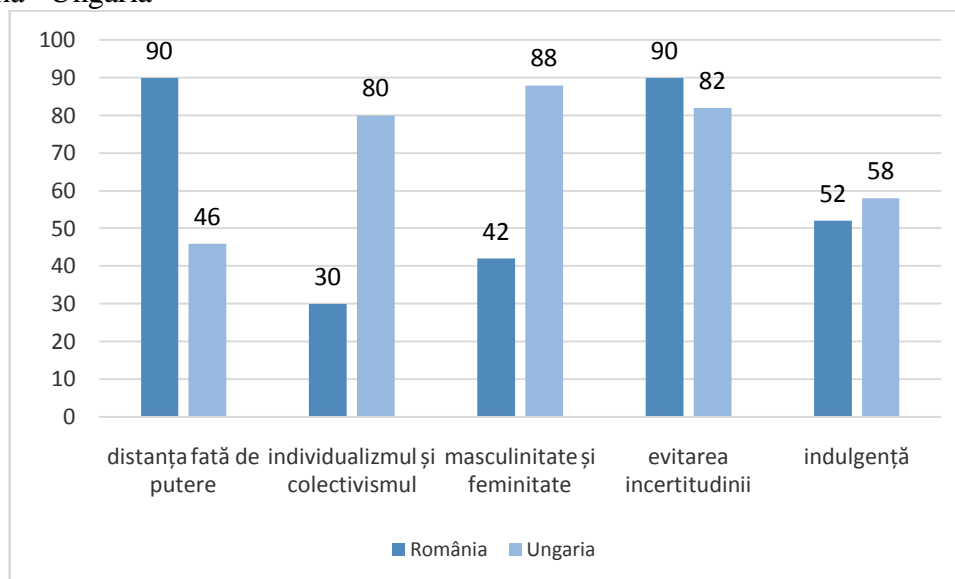
- analiza secundară a datelor de cercetare publicate de instituții oficiale în România Ungaria, pe o perioadă de 5 ani. (studiul comparativ).

tehnica interviului structurat efectuat cu persoane cu antecedente în această problemă, respectiv persoane competente, de specialitate.(25 interviuri efectuate în România și Ungaria)

Technica interviului de grup.

¹ Geert Hofstede, autorul teoriei dimensiunilor culturale și al cărții “Cultures and Organizations: Software of the Mind” Iar a treia ediție, apărută în 2011, prezintă un model îmbunătățit (5-D) de analiză pentru diferențierea culturilor și ridică la 93 numărul țărilor prinse în studiu, între care și România.

Graficul modelului Hofstede Referitor la compararea dimensiunilor culturale România – Ungaria

Din grafic reiese că, în ceea ce privește prima dimensiune, distanța față de putere, în cazul României apare o valoare ridicată, în comparație cu valoarea acestei dimensiuni în Ungaria. Această dimensiune se referă la faptul că nu toți indivizii dintr-o societate se consideră a fi egali și exprimă atitudinea persoanelor față de aceste inegalități. Distanța față de putere este definită ca măsura în care membrii mai puțin puternici/bogați din instituțiile și organizațiile unei țări se așteaptă și acceptă că puterea este distribuită inegal. România are aici un scor foarte ridicat (90) care indică acceptarea unei ordini ierarhice, în care toată lumea are locul precizat, fapt ce nu necesită vreo justificare ulterioară. Ierarhia într-o organizație este privită ca reflectând niște inegalitățile inerente, iar șeful ideal este un autocrat binevoitor.

În Ungaria această valoare este mult mai scăzută, doar de (46), valoare net inferioară scorului din România. Cu toate că acest model a fost conceput și utilizat primordial pentru domeniul economic, presupun că se poate trage o paralelă între scorurile acestei dimensiuni și atitudinea față de percepția agresivității școlare.

Din analiza datelor de interviu se constată că în România manifestările violente dintre elev, în special cele verbale și relaționare, sunt interpretate de cele mai multe ori atât de profesori cât și de părinți ca fiind forme mai ușoare de agresiune, intrând în categoria "obraznicii" și sunt de regulă atribuite particularităților de vârstă. În Ungaria asemenea comportamente sunt tratate cu severitate, fiind considerate conflicte, care se derulează mai departe, atrăgând, mai mulți actori.

Se pare că în România publicul este sensibilizat în special la actele grave de violență, trecând peste acele tipuri care sunt mai subtile, ascuns.

În Ungaria există un departament special în cadrul OMBUDSMAN-ului, care se ocupă de drepturile elevilor. Activitatea acestui departament apare foarte des în mass media.

Concluzii

Ipotezele mele, conform datelor de cercetare, par să fie confirmate. România și Ungaria fiind două țări învecinate ca teritoriu, având o istorie și dezvoltare asemănătoare, cultura educației și a învățământului prezintă similitudini, asemănări, și astfel raportarea la problematica agresivității, precum și formele de manifestare ale acesteia prezintă același model. În ambele țări nivelul de agresivitate școlară este ridicat și din nefericire putem presupune că ne putem aștepta la o creștere în viitor, dat fiind dificultățile socio-economice și educaționale cu care se confruntă societățile noastre și sistemele de învățământ. Am putea

spune că, criza învățământului produce o criză de valori și lipsa sentimentului de siguranță. Pe plan psihologic toate acestea se resfrâng în comportamentul elevilor care în dinamica de grup a clasei probabil se vor dovedi violenți cu o agresivitate mai pronunțată.

Dat fiind fenomenul de migrație al forței de muncă din Ungaria și România, este posibil să se diminueze controlul părinților asupra conduitei elevilor. Totodată, ca un complex de fenomene, se accentuează comportamentele deviante și agresive, care ar putea deveni chiar norme de comportament în colectivitățile de elevi. Referitor la diferențele culturale, conform modelului Hofstede, din analiza calitativă a datelor reiese o atitudine diferențiată față de agresivitatea școlară în cele două țări. Cu toate că și în România se pune accent tot mai mar pe condamnarea publică a agresivității în unitățile de învățământ, atitudinea părinților, opinia publică prezintă un grad de permisivitate mai accentuat față de această problemă în România, în comparație cu țara vecină.

Se poate constata că în ambele țări, elevii care provin din medii sociale dezavantajate întâmpină în multe cazuri factori de risc în colectivitățile de elevi ce pot afecta integrare și duc la diverse forme de violență, de multe ori cu caracter ascuns, ce pot afecta dezvoltarea și structurarea personalității acestor elevi.

Dat fiind caracterul compus al fenomenului prezentat, (multitudinea factorilor de influență), consider totuși că există un microclimat, o cultură a clasei cu efect catalizator și protector în raport cu violența.

Consider că fenomenul agresivității școlare se cere a fi studiat în diversele ei forme particulare, pentru că este o realitate în care merită investită activitatea pedagogilor. Desigur este foarte bine venită și formarea programelor la diverse nivele ce ies din perimetrul clasei, instituției, de exemplu organizarea de campanii sociale, prin utilizarea diferitelor canale de comunicare publice, sistem de monitorizare la nivel național, stimularea cooperării inter-instituționale, programe de formare continuă a pedagogilor însă, sunt de părere că trebuie întărită încrederea cadrelor didactice în rolul și eficiența mijloacele proprii de a interveni. Este foarte importantă popularizarea practicilor ascunse de violență psihică atât în rândul pedagogilor, a părinților și a elevilor.

Intervenția prin practicarea tuturor formelor de activitate ce întărește coeziunea de grup se pare că este foarte eficientă, proiecte în grupuri mici, aplicarea testelor microsociologice prin prezentarea directă a rezultatelor graficelor în fața clasei etc. Aceasta din urma metodă consider că este eficientă pentru că, de multe ori elevii nu conștientizează efectele nefaste ale comportamentelor proprii, ei joacă doar roluri care consideră că le aduc avantaje în cadrul grupelor de care aparțin.

Este necesară totodată, precum este deseori menționat, recunoașterea și găsirea modalităților de atenuare a comportamentelor agresive de la cele mai mici vârste pentru că acest tip de comportament să nu se transmită ca model în grupele instituționalizate de educație și învățământ, ulterior la locuri de muncă și diverse alte comunități umane

În ceea ce privește agresivitatea școlară din România este de notat faptul că în Monitorul Oficial publicat la data de 15 ianuarie 2015, este publicat noul regulament al învățământului preuniversitar, care printre altele precizează următoarele:

-profesorilor le este interzisă orice formă de agresiune la adresa elevilor

-personalului din învățământul preuniversitar îi este interzisă aplicarea pedepselor corporale, agresiunea verbală dar și fizică asupra elevilor. Profesorii nu pot desfășura acțiuni de natură să afecteze imaginea publică a elevului, nici viața intimă și familială a acestuia.

Pentru diminuarea agresiunii școlare în cadrul colectivităților de elevi consider că ar fi bine venite propunerea unor soluții factorilor de decizie în domeniul politicilor sociale:

-a doptarea și aplicarea unor legislații naționale clare și cuprinzătoare, grefată pe caracteristicile culturale naționale, pentru protejarea copiilor față de violența școlară a agresiunii, precum și promovarea gradului de conștientizare de către adulți a diverselor

forme de violență și al impactului negativ al violenței asupra dezvoltării ulterioare a copiilor.

- promovarea abordărilor non-violente în ceea ce privește disciplina și managementul clasei.

-stabilirea și instituirea unor mecanismelor de raportare care să permită condiții de siguranță și anonimat elevilor, precum și sistee de consiliere confidențială victimelor.

Concluzia finală a lucrării mele este că, cu toate că a fost creat cadrul legal care apără interesele eleviilor, în conștiința comună nu a pătruns îndeajuns principiul de apărare a drepturiilor eleviilor. Atât elevii cât și părinții acestora ar trebui să fie mai bine informați, referitor la drepturiile care îi apără, pentru a se putea bucura de avantajele acestora.

BIBLIOGRAPHY

Baltatescu,S. (2010) *Violența în școală*. Institutul de științe ale Educației UNICEF , Ed. ALPHA MDN S.

Băltătescu, S.(2010) *Cele două fețe ale violenței* In:S. Băltătescu, F. Chipea, I. Cioară, A Hatos, S. Săveanu: Educație și schimbare socială. Perspective sociologice și comunicaționale pp.251, Oradea, ed. Universității din Oradea

Debarbieux, É. (2017)*Ne tirez pas sur l'école ! ...Réformez-la vraiment*. Paris : Armand Colin.

Dambach, K.(2001) *Pszichoterror (mobbing) az iskolában*, AKKORD, *Educația adulților și egalitatea de șanse în euroregiunea Bihor – Hajdu-Bihar*, Program de Cooperare Transfrontalieră. Ungaria-România 2007-2013, *Konfliktuskezelés tanulócsoportokban különös tekintettel a szakképzési programokra*, pg. 385

Hatos,A. Săveanu,S.(2010) *Educație și schimbare socială. Perspective sociologice și comunicaționale* pp.251, Oradea, ed. Universității din Oradea

Boston, Allyn Bacon (1997) *el e ranchin : Juvenile delinquency*,In *Violența în școală*, Institutul de științe ale Educației UNICEF , Ed. ALPHA MDN București, 2006 pg 114

Elias, N. (1978). *Civilizing process* vol. I-II Oxford

Nesdale, D. Scarlett, M.(2004). *Effects of group and situational factors onpre-adolescent children's attitudes to school bullying*.In: *International Journal of Behavioural Development*, Volume 28,

Rigby,K. (2002): *New Perspectives on Bulling*, pp. 428-434.London Jessika Kingsley

Sáska Géza (2008): *Az iskolai erőszak egyik forrása az oktatás expanziója?Uj pedagogiai szemle*

Stănciulescu E *Sociologia educației familiale* Iași Ed..Polirom 1997pg. 116

Violența în școală (2006)Institutul de științe ale Educației UNICEF , Ed. ALPHA MDN București, 2006\